ROMÂNIA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ – UN DIALOG INCOMPLET

Autor: Andreea Tănasie | 13 februarie 2023

O națiune și identitatea ei se află într-un proces continuu de (re)definire – un dialog între nevoile sale interne, cu discontinuitățile și continuitățile istorice specifice, și proiecțiile externe ale celorlalți actori, fie ei state, suprainstituții sau organizații precum Uniunea Europeană. Reușește România să surprindă finețurile acestor interacțiuni? Discutabil. Spun discutabil pentru că, în România, discursurile despre identitate par a fi blocate, de ceva timp, într-un antagonism de suprafață – între cei care sunt speriați de așa-numita „pierdere a identității" și cei care cred la limită în importanța (sau chiar existența) unei identități de țară. Acest tip de blocaj nu este dăunător numai pentru coeziunea internă a statului, dar trece cu vederea și faptul că natura discursurilor vehiculate în cadrul unei societăți este și o reflecție a sa în afara granițelor, în general, și în UE, în particular.

Este important de menționat faptul că în perioada de început a integrării europene, așteptarea era ca identitățile naționale să nu fie direct influențate de libertatea economică pe care proiectul european o promitea (în principiu, deoarece nu ridica probleme legate de suveranitatea națională)[1]. Dar, în ultimul deceniu, definit de politizare instituțională, problema identității se află la baza modului de funcționare a UE. În această fază, o identitate europeană puternică se consolidează în același timp cu identități naționale exclusiviste[2]. Unul dintre motivele pentru această schimbare este legat de asumarea de către instituțiile Uniunii a din ce în ce mai multe atribuții în politici ce ating coarda sensibilă a identităților naționale, precum securitatea sau introducerea monedei unice. Un alt motiv, de interes pentru mine, este legat de moștenirea culturală a celui de-Al Doilea Război Mondial și a Războiului Rece. Până la extinderea spre est din 2004, Uniunea Europeană a creat un monopol socio-cultural asupra construcțiilor identitare – proiectul european se baza aproape în întregime pe amintirea Holocaustului[3]. Din această cauză, discursurile identitare bazate pe memoria colectivă a țărilor din spațiul estic, precum România, nu au aceeași greutate în UE, aceasta concentrându-se mai mult pe moștenirea nazismului decât pe cea a

comunismului și socialismului. Acest clivaj a condus, în timp, la un dialog incomplet între culturile mnemonice „vestice” și cele „estice”. Ca efect, putem observa o lipsă de coeziune a statelor membre UE în fața provocărilor geopolitice contemporane și menținerea, la nivel discursiv, a conflictele identitare, ceea ce creează platforme informale pentru dezvoltarea sentimentului eurosceptic. Polarizarea societății devine, astfel, inevitabilă.

Așadar, pare că pentru a fi un actor important în Uniunea Europeană (dar nu numai), politica externă a unui stat trebuie să surprindă interacțiunea dintre două tipuri de factori: materiali (ficși) și culturali (dinamici). Elemente precum tradițiile, memoria colectivă, moștenirea culturală, religia, ideologiile sau construcțiile identitare specifice unui stat sunt la fel de esențiale în definirea unui rol internațional precum sunt elementele fixe, îndeosebi poziția geografică (mereu prezentă în strategiile de politică externă ale României), infrastructura sau dezvoltarea instituțională a statului[4]. Interacțiunile de acest tip devin în Uniunea Europeană însăși cheia funcționării ei – statele sunt angrenate într-un proces de socializare care, în timp, poate conduce la redefinirea rolurilor externe ale acestora, dar și la modificarea percepției de sine. În acest context, un stat care se izolează discursiv prin teme mărunte demonstrează o lipsă de imaginație politică reflectată în poziția pe care o ocupă în competiția internațională.

Și totuși, care state au reușit să-și dezvolte, promoveze și susțină identitatea națională în așa măsură încât să intre în această competiție internațională? Acestea sunt, în mod cert, statele vestice, care s-au angajat, în comparație cu România, în discursul european legat de importanța memoriei trecutului totalitar în reprezentarea statală. Există, totuși, mici incursiuni din partea Poloniei și a Țărilor Baltice care, prin temele abordate în cadrul dezbaterilor de politică externă, au dezvăluit o deosebită preocupare cu privire la implicațiile celui de-Al Doilea Război Mondial în Europa de Est. Acestea s-au angajat, din punct de vedere mnemonic, într-un dublu proces de construcție identitară: și-au asumat narațiunea oficială legată de ceea ce înseamnă „Europa”, dar au exercitat și un nou tip de rezistență față de aceasta, prin semnalarea rolului pe care experiența istorică a socialismului și comunismului îl are asupra destinului european comun[5].

În cazul României, pe de altă parte, chiar și o privire superficială asupra strategiilor de politică externă dezvăluie o lipsă de preocupare cu privire la efectele trecutului asupra poziției țării pe plan european. Mai mult decât atât, crearea „Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România” în 2006 a fost percepută ca fiind un simplu instrument politic folosit (și folositor) în procesul de aderare la UE, nu o expresie a dorinței naționale de înțelegere a trecutului și efectelor sale asupra prezentului. Lipsa unui consens în legătură cu această interacțiune „trecut-prezent” s-a reflectat și pe plan internațional și, încă de la început, a împins România pe o poziție marginală în cadrul discursurilor pe această temă[6]. Având în vedere faptul că, prin modul de raportare la propriul trecut, o societate devine vizibilă atât pentru ea însăși, cât și pentru ceilalți, iar

elementele istorice alese ca fiind reprezentative sunt un indicator al constituției și valorilor acelei societăți, această poziție nu este suficientă pentru a deveni un actor puternic în relațiile internaționale. În contextul războiului din Ucraina, de exemplu, memoria colectivă a țărilor estice bazată pe amintirea dominației sovietice a influențat mare parte din deciziile de politică externă luate de acestea și, ca efect, a produs schimbări în rolurile asumate internațional de către diverși actori, de la state la indivizi, de la instituții la norme și valori. Urmează să vedem care vor fi efectele concrete ale acestor schimbări în discursurile legate de identitate, fie ea europeană sau națională.

Pe scurt, identitatea pe care un om o dezvoltă în raport cu o societate și cultură nu se supune în mod exclusiv unor constrângeri imposibil de negociat sau unor precondiții care limitează capacitatea de inițiativă politică. În dialog cu memoria colectivă a unei națiuni, identitatea este într-adevăr dependentă de anumite evenimente imobile ale trecutului, dar și de modul de raportare contemporan la acestea – fie prin conservare, fie prin transformare. O societate devine astfel un rezultat direct al memoriei ei, al elementelor de moștenire culturală pe care alege să le mențină vii și în funcție de care să se raporteze la ceilalți. Acest proces devine cu atât mai important în Uniunea Europeană, unde felul în care societățile își amintesc și înfruntă trecutul este un element definitoriu în capacitatea lor de autoreprezentare și, deci, de influență.

NOTE

1. Aceasta asumpție este caracteristică (neo)interguvernamentalismului. O să îl amintesc numai pe Andrew Moravcsik aici, ca figură de notorietate în analiza raționalistă a relațiilor interstatale – *The Choice for Europe* (1998). ↑
2. Idee dezvoltată în cadrul postfuncționalismului – vezi articolele lui Liesbet Hooghe și Gary Marks, în special “A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus”, din *British Journal of Political Science* (2009, pg. 1-23). ↑
3. Fapt remarcat de numeroși cercetători din domeniul studiilor europene și de memorie. Amintesc aici lucrarea lui Sharon Macdonald intitulată “Cosmopolitan memory. Holocaust Commemoration and National identity”, din *Memorylands. Heritage and identity in Europe Today* (2013, pg. 188-215). ↑
4. Un articol interesant, care discută despre legătura dintre acești factori (denumiți ‘conditioning factors’) și tipurile de politică externă, este cel al lui Graziano Manlio, “Geopolitics: Methodological Introduction” (2022), care poate fi citit accesând link-ul următor: https://geopolitique.eu/en/2022/12/05/geopolitics-a-methological-introduction/. Tot aici, dar fără a intra în detalii, atrag atenția asupra faptului că nici construcțiile instituționale, fie ele naționale sau supranaționale, nu sunt lipsite de influențe informale, ele se dezvoltă în interacțiune constantă cu „biografiile” socio-economice

ale actorilor implicați în construcția lor. ↑

5. Pentru o analiză sistematică a felului în care Polonia și Țările Baltice au căutat să devină țări „pe deplin europene” în procesul de aderare la UE, vezi lucrarea lui Maria Mälksoo numită “The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe”, din *European Journal of International Relations* (2009, pg. 653-680). ↑

6. Crearea „Comisiei Prezidențiale” în 2006, cu un an înainte de aderarea la UE, a fost printre primele inițiative oficiale ale statului român pentru condamnarea crimelor comunismului. Pentru mai multe despre aceasta și despre memoria comunismului din România, vezi cartea lui James Mark, *The Unfinished Revolution: Making Sense of the Communist Past in Central-Eastern Europe* (2010). ↑

Imagine: „Europe after the Rain I” – Max Ernst (1933); Sursa: WikiArt